

**PLASTISCHE OPVOEDING
DERDE GRAAD BSO
VERZORGING**

LEERPLAN SECUNDAIR ONDERWIJS

VVKSO – BRUSSEL D/2012/7841/075
Vervangt enkel voor verzorging leerplan D/2003/0279/017
vanaf 1 september 2012

Inhoud

1	Situering van het leerplan	3
2	Visie	4
2.1	Visie op het vak plastische opvoeding	4
2.2	Beginsituatie	6
2.3	Aansluiting bij Verzorging	7
3	Leerplandoelstellingen	8
4	Pedagogisch-didactische wenken	17
4.1	Zelfstandigheidsdidactiek	17
4.2	Activiteitenmap	17
4.3	Mediawijsheid, mediatechnieken en ICT	18
4.4	Evalueren	20
4.5	Rapporteren	21
4.6	Differentiëren, observeren en oriënteren	21
4.7	Taalbeleid: bewuster omgaan met het vakjargon	21
5	Minimale materiële vereisten	22
5.1	Noodzakelijke infrastructuur	22
5.2	Aanvullend (wenselijk) materiaal	22
6	Bibliografie	23
7	Bijlagen	25
7.1	Leerlijnen in de (meest voorkomende) beeldaspecten	25
7.2	Begrippenlijst	26

1 Situering van het leerplan

Zie website van het VVKSO bij lessentabellen.

Verzorging

Dit leerplan plastische opvoeding is bestemd voor de leerlingen van de derde graad van het bso, richting Verzorging van het katholiek secundair onderwijs. Het vak behoort tot het complementaire gedeelte.

In deze studierichting leert de jongere zorg en begeleiding bieden aan kinderen en volwassenen. De jongere leert daarbij functioneren als lid van een team binnen een organisatie. De zorg en begeleiding vindt plaats in diverse eenvoudige zorg- en opvangsituaties (onder verwijderd toezicht) en in complexe zorg- en opvangsituaties (onder directe begeleiding).

Een actieve leeromgeving helpt jongeren te groeien in competentie. Er is veel praktijk op school en stage zowel in de woonzorg¹, als in de kinderopvang.

Het leerplan vraagt aandacht voor de totaalzorg, dit wil zeggen met aandacht voor voelen, willen, kennen en kunnen. Ook voor de doelgroepen is er bekommernis voor hoofd, hart en handen.

Plastische opvoeding

Plastische opvoeding krijgt een plaats in deze richting vanuit de focus op de totale mens met extra aandacht voor zijn expressies, authenticiteit en uitdrukking van emoties. Waar de focus van het leerplan plastische opvoeding in de tweede graad lag op de algemene vorming van de leerling met het maken van overdrachten van de opdracht naar de doelgroepen toe, ligt de focus in het derde jaar op techniek- en materialenonderzoek in functie van de doelgroepen en het voorbereiden van creatieve opdrachten en activiteiten voor de doelgroepen.

Graadleerplan

Het leerplan is als een *graadleerplan* opgevat:

bij het opstellen van het jaarplan maakt de leraar een zinvolle verdeling van leerinhouden en activiteiten over de twee leerjaren. Als verschillende leraars het vak geven, maken ze duidelijke afspraken over wie wat doet.

Raamleerplan

Dit is een *raamleerplan* of *open leerplan*, wat wil zeggen dat de vakleraar focust op de leerlingen die in de klas zitten, rekening houdend met de schoolcontext. De leraar kan op verschillende manieren aan een doelstelling werken, zelfs op een verschillend niveau. Het is een uitdaging om klas en individuele leerlingen goed in te schatten.

Kader

Het leerplan Plastische opvoeding biedt een duidelijk kader en schetst de hoofdlijnen. Daarbinnen is ruimte voor inkleuring. Het zet aan om een doelgerichte opbouw aan te brengen.

De leraar zorgt voor een breed aanbod van beeldende creatieve opdrachten en kunstbeschouwing, passend bij de verschillende doelgroepen. Hij maakt keuzes wat betreft beeldende opdrachten (waarnemingsopdrachten, vlakke opdrachten, ruimtelijke opdrachten, groepswork, mediatoepassingen, grafische toepassingen ...), beeldaspecten, technieken, methodieken en evaluatievormen. Er is ruim plaats voor experiment naar haalbare materialen en technieken bruikbaar voor de doelgroepen.

¹ **Woonzorg:** zorg voor kwetsbare ouderen en aanverwante doelgroepen, ongeacht waar ze verblijven of verzorgd worden. Woonzorg bestaat uit twee deelsectoren: zorg aan huis en residentiële ouderenzorg.

2 Visie

2.1 Visie op het vak plastische opvoeding

Algemene vorming	Emoties leren herkennen en uitdrukken, zichzelf op een authentieke wijze leren uitdrukken, de kunstzinnige horizon verbreden, het kritisch leren omgaan met de visuele omgeving, beeldende creatie als een expressievorm begrijpen, diverse media hanteren, sociale vaardigheden ontwikkelen ... zijn enkele invalshoeken om aan het overkoepelende doel te werken: de leerling kansen bieden om breed en authentiek te ontwikkelen en via hun creaties met anderen te communiceren.
Nood aan creatief denken	Ons steeds veranderend maatschappijbeeld heeft nood aan creatieve mensen, die inventief en origineel kunnen zijn en die steeds een oplossing vinden voor nieuwe problemen. PO ontwikkelt bij jongeren een manier van denken die aan de basis ligt van de creativiteit. Ze ontwikkelt daartoe tevens de nodige attitudes van zelfvertrouwen en verantwoordelijkheid. Door het beeldend creëren helpt PO hen om hun authenticiteit te vinden en zo op te groeien tot evenwichtige volwassenen.
Beleving van impressie en expressie centraal	De creatieve beleving van de leerlingen staat centraal, met de beeldende impressie en expressie als kern ervan.
Communiceren via beeldtaal	Jonge mensen inleiden in cultuur, raakpunten aanbieden die bijdragen tot de vorming van de universele mens, laten we bij voorkeur gebeuren vanuit het specifieke van de taal zelf. De beeldtaal heeft, zoals iedere taal, haar eigen structuur en wetmatigheden. De componenten: lijn, vorm, compositie, kleur, licht en ruimte beantwoorden aan de plastische eigenschappen van de waarneembare werkelijkheid, die de basis vormt van beeldtaal. Vanuit die waarneembare werkelijkheid nemen we beelden op in het visueel geheugen en in het geheugen van de tactiele waarneming. De beheersing van deze taal stelt ons in staat onze ideeën, gevoelens en ervaringen op een authentieke wijze te uiten. Hoe beter men deze taal beheerst, hoe meer men ermee kan uitdrukken.
Christelijke mensvisie	Plastische opvoeding laat vanuit de christelijke spiritualiteit de leerling komen waar ze uit zichzelf niet toe komt, om zo te groeien naar een authentiek persoon. Het waarnemen van natuur, cultuur, kunst en media laat de wereld ontsluiten en roept de leerling weg uit zijn wereld om te wijzen op iets dat de moeite is om naar te kijken. Het is hen leren verwonderen, bewonderen en genieten van de schepping en de wereld om hen heen. Vanuit die keuze voor de christelijke mensvisie willen we jongeren helpen uitgroeien tot mensen die zich openstellen om ontvankelijk te zijn en bereid te zijn om vanuit die verwondering en emotie zich op een authentieke wijze creatief te uiten. De leerkracht zal er, door zijn eigen voorbeeld, naar streven om ook bij de leerlingen het belang van onderstaande waarden over te brengen: - respect voor de medemens;- solidariteit;- zorg voor milieu en leven;- respectvol omgaan met eigen geloof, anders gelovigen en niet-gelovigen;

- vanuit eigen spiritualiteit omgaan met ethische problemen.
Les geven is 'in anderen de vreugde van de eigen ontdekking tot leven doen komen.' (Ph. Meirieu)

Beschouwen:

Het didactisch proces verloopt van beschouwen naar creëren. De belangrijkste componenten van deze beschouwing zijn de natuur en de cultuur. De cultuur manifesteert zich in de ons omringende wereld, waarvan de beeldende kunst en de mediabeelden onderdelen zijn.

⇒ van natuur

Door het beleven van de natuur gaan we terug naar de oorsprong, naar de bron. Het ontdekken van structuren, ordening en schoonheid in de natuur is voor PO de grootste uitdaging.

⇒ van kunst en cultuur

Ieder onderwijsvak heeft een onderliggend cultuurgoed. Het onderliggend cultuurgoed van de beeldende vorming is de beeldende kunst in tijd en ruimte. De kunstenaar toont ons op specifieke wijze zijn werkelijkheid aan de hand van een persoonlijk omgaan met beeldaspecten, materialen en technieken.

Door de kunstinitiatie worden leerlingen uitgedaagd en geprikkeld, krijgen impulsen, leren gevoelens ontdekken, begrijpen en uiten. Ze gaan op zoek naar de boodschap in de creatie. Ze associëren wat ze in de kunst ontdekken met de eigen belevingswereld. Kortom ze worden uitgenodigd om zelf te creëren. Ze ontdekken in deze richting ook de kunst die vertaalbaar is naar kinderen of kunst die volwassenen kunnen raken.

⇒ van media

Beeldcultuur is onder andere via de massamedia (youtube, facebook, reclame, computergames, video, tv, film ...) sterk aanwezig in het leven van elke dag. Jongeren krijgen niet enkel hun vorming en opleiding op school, maar worden ook gevormd door de dagelijkse media-informatie, die merendeels via beelden verloopt. Om de beeldcultuur te begrijpen, is het leren kijken naar beelden een eerste stap. Daarom willen we het waarnemingsvermogen bij jongeren aanscherpen en hen bewust leren omgaan met beelden en deze op een zinvolle wijze leren interpreteren.

Creëren

Tijdens het waarnemen en het creëren krijgt het beeldend werk van de leerlingen inhoud en betekenis. De totstandkoming van het werk of het creatief proces veronderstelt een voortdurend probleemoplossend denken en handelen. Door de confrontatie met het onderwerp, de vakoverstijgende samenwerking met de leerkrachten van Verzorging, het concept of project worden leerlingen uitgedaagd een creatieve houding aan te nemen. Via brainstorming worden originele ideeën ontwikkeld en opdrachten verdeeld. Individueel of in groep worden concepten gerealiseerd, gepresenteerd en geëvalueerd.

Attitudes

Tijdens het creëren van hun eigen opdracht zal het vertrouwen in eigen kunnen toenemen en worden attitudes ontwikkeld zoals: plezier beleven bij het creëren, authenticiteit, esthetische zin, zorg, luisterbereidheid, respect voor elkaar en het materiaal, assertiviteit, verantwoordelijkheid, weerbaarheid, solidariteit, zelfredzaamheid, kritische houding ...

Communiceren

Via het creëren gaat de leerling ook communiceren. Zo kan men gans het beeldend proces vergelijken met een communicatieproces. Men creëert boodschappen via de beeldtaal. Wat men op die manier uitdrukt, wordt door anderen (of jezelf) waargenomen en gedecodeerd. Door je als toeschouwer te verplaatsen in het 'product' kom je in contact met de belevingswereld van de ander. Je ontmoet de ander in 'zijn verhaal' of je ontmoet jezelf in het eigen werk. In die zoektocht naar zichzelf en hun plaats in de maatschappij, ontwikkelen jongeren een eigen levensstijl en leren ze genieten van kunst en cultuur.

2.2 Beginsituatie

Wie stapt in?

Jongeren dienen te voldoen aan de instapvereisten voor de derde graad bso om te kunnen starten in het eerste leerjaar van de derde graad Verzorging.

Tweede graad

In de tweede graad Verzorging-voeding werd in Plastische opvoeding steeds vertrokken vanuit de beleving waarbij het waarnemen en creëren centraal stonden.

- waarnemen van natuur, beeldbeschouwing, kunst en mediabeelden;
- creëren:
 - o gebruik van beeldaspecten
 - o gebruik van verschillende materialen
 - o gebruik van verschillende technieken
 - o verscheidenheid van opdrachten: waarnemingstekenen, vlak werk, ruimtelijk werk, mediaopdrachten, groepswork, grafische opdrachten ...

De leerlingen werkten aan opdrachten op eigen niveau. Onder begeleiding maakten ze gebruik van beeldaspecten om hun expressie of concept te accentueren, leerden ze hun materialen en technieken kiezen in functie van hun ontwerp en groeiden ze naar een eigen beeldende authenticiteit.

In deze graad leerden de leerlingen onder sterke begeleiding een overdracht te maken van hun opdracht naar creatieve mogelijkheden voor opdrachten en activiteiten naar de doelgroep toe. Deze creatieve mogelijkheden werden in een neerslag bijgehouden en zijn in de derde graad een belangrijke informatiebron.

Derde graad

In deze graad ligt de focus op het voorbereiden van beeldende creatieve opdrachten en activiteiten voor de doelgroepen. Techniek- en materialenonderzoek in functie van de toepasbaarheid naar de doelgroepen is een belangrijk onderdeel. Deze onderzoeken zijn noodzakelijk om te komen tot gefundeerde creatieve opdrachten en activiteiten, zowel bij stage-opdrachten als en in hun verdere loopbaan.

Progressie

Op het einde van de derde graad kunnen leerlingen uit de richting Verzorging aan de slag als verzorgende. Zij kunnen ook doorstromen naar de specialisatiejaren bso *Kinderzorg, Thuis- en bejaardenzorg/zorgkundige* of *Organisatie-assistentie*. Daarnaast sluit de HBO5 studierichting *Verpleegkunde* aan bij hun vooropleiding.

Plastische opvoeding in de derde graad is een waardevolle aanvulling in het curriculum en betekent een grote meerwaarde voor de doelgroepen die later creatieve activiteiten van deze leerlingen kunnen krijgen. Ook leerlingen die inschrijven voor lerarenopleiding kleuter, ergotherapie... halen veel voordeel uit deze lessen.

2.3 Aansluiting bij Verzorging

Totaalzorg

In personenzorg staat volgende mensvisie centraal:

- holistisch, met aandacht voor de mens in al zijn aspecten;
- dynamisch, in de zin van actief, levendig, ondernemend, energiek;
- emancipatorisch, die de zelfstandigheid wil bevorderen.

Binnen de totale persoonlijkheid is de beeldende expressie erg belangrijk. Beeldende expressie binnen Verzorging stelt enerzijds het welbevinden van de leerling centraal en wil anderzijds de jongere helpen opgroeien tot een mens die zorg op zich neemt. Via verwondering en bewondering, kunst, beeldbeschouwing, authenticiteit bij culturele aspecten, komt een mens heel dicht bij zijn emoties. De leerlingen ontwikkelen een competentie om als zorgende beeldende expressie en activiteiten op een zinvolle manier te integreren.

Algemene doelen Verzorging

De zeven doelstellingen van de richting Verzorging vertrekken vanuit het *kwaliteitsbewust handelen*.

1. Binnen een welomschreven opdracht kwaliteitsbewust handelen.
2. Binnen een welomschreven opdracht communiceren.
3. Binnen een welomschreven opdracht, in een organisatie, in team werken.
4. Binnen een welomschreven opdracht zorg dragen voor gezondheid en welzijn.
5. Binnen een welomschreven opdracht (ped)agogisch handelen.
6. Binnen een welomschreven opdracht indirecte zorg verlenen.
7. Oriënteren op beroepen binnen de directe zorg en begeleiding en voorbereiden op studie of loopbaan

Context Verzorging

De leerlingen bereiken de algemene doelstellingen bij volgende doelgroepen:

- gezonde kinderen van 0 tot 12 jaar (3 maand - 3 jaar: basis)
- volwassen gebruikers² die ondersteuning en/of verzorging nodig hebben bij het uitvoeren van activiteiten van het dagelijks leven (totaalzorg)

De leerlingen benaderen, begeleiden en verzorgen deze personen als totale mensen.

Beeldende activiteit op stage

Het inzetten van beeldende activiteiten op stage is erg belangrijk. Leerlingen beheersen niet alleen beeldende activiteiten en opdrachten om in te zetten bij de verschillende doelgroepen, maar bezitten ook de kennis van materialen en vaardigheden van technieken, telkens aangepast aan de doelgroep. Op stage kunnen ze deze geleerde kennis en vaardigheden in praktijk omzetten.

² *gebruiker* kan duiden op patiënt, zorgvrager, zorgontvanger, bewoner, resident, kind, cliënt, bezoeker ...

3 Leerplandoelstellingen

Kolom 1: bevat de leerplandoelstellingen voor PO. Enkele doelstellingen werden gemarkeerd omdat we hiermee heel duidelijk de link willen leggen naar de studierichting Verzorging.

Kolom 2: omschrijft de ondersteunende kennis, inzichten, vaardigheden, attitudes en wenken. Deze kolom wil de leerkracht tips aanreiken bij de uitwerking van de opgesomde doelstelling. Hier situeert zich ook de vrijheid van de individuele leerkracht.

1

Waarnemen

De leerlingen:

	<i>Doelstellingen</i>	<i>Ondersteunende kennis, inzichten, vaardigheden, attitudes en wenken</i>
1.1	Bestuderen het aangeboden onderwerp door te kijken, te voelen, te luisteren en te smaken en onderscheiden het essentiële van het bijkomstige.	dit kan door: • nieuwsgierig en onbevooroordeeld te kijken • gemeenschappelijke kenmerken van beelden te herkennen • ...
1.2	Onderzoeken het authentieke in natuur-, cultuur- en kunstbeelden en onderscheiden het essentiële van het bijkomstige.	• via gericht kijken van globaal naar gedetailleerd waarnemen • kijkwijzer als instrument gebruiken • de waarnemingsstudie herleiden tot de essentie: onderliggende vormen, lijnen, richtingen ontdekken • tijdens de kunstbeschouwing de boodschap van de kunstenaar achterhalen • ...
1.3	Bestuderen de aanwezigheid van beeldaspecten: - spontaan gevormd door de natuur; - bewust toegepast door kunstenaars.	• <u>beeldaspecten</u>: zie bijlage 1 'leerlijnen van de beeldaspecten' waarin een mogelijk aanbod voorgesteld wordt • nagaan hoe kunstenaars in hun werk omgaan met beeldaspecten • kijkwijzers als instrument gebruiken om beeldaspecten in natuur en kunstwerken te bestuderen • ...

1.4	Analyseren beeldende aspecten, materialen en technieken: - in illustraties voor de doelgroepen; - in creaties van de doelgroepen; - in mediabeelden voor de doelgroepen.	• kleutertekeningen vergelijken en bespreken op vlak van kleur, vormgeving ... • creatieve opdrachten van volwassenen vergelijken en bespreken • illustraties van kinderboeken onderzoeken en bespreken • kleur: kleurcontrasten, kleuraccent, kleuren die aanspreken, signaalkleuren ... • vorm: eenvoudige vormen, gestileerde vormen, geometrische basisvormen, ... • televisieprogramma's voor de doelgroepen analyseren op kleur en vormgeving • typische beeldende aspecten analyseren in media en kortfilm waaronder storyboard, camera-standpunt, licht, voor-en achtergrond, decor, long take, kleuraccent, blikvanger, inzoomen, beeldmanipulatie, beeldscherpte, perspectief, detail, close-up ... • ...
1.5	Analyseren kunstbeelden in functie van de doelgroepen.	• opzoeken van kunststromingen en kunstenaars in functie van de doelgroep of opdracht • kinderen: kleurvlakken, kleurcontrasten, lijntekeningen, 3D-afbeeldingen, kunstwerken met grote fantasiewaarde, fantasie, spontaniteit, kleurrijk / Art Brut – Cobra – Naïeve kunst ... • kinderen: kunstenaars zoals Appel, Mondriaan, Raveel, Dali, Miro, Calder; Keith Haring, N. De Saint Phalle ... • kunststromingen en kunstenaars die volwassenen aanspreken zoals architectuur, design, impressionistische en expressionistische werken, religieuze werken ... • ...

1.6	Analyseren beelden die inspirerend en stimulerend zijn voor de doelgroepen.	• doelgroep kinderen: gestileerde kleurrijke beelden, Disney figuren, tekenfilmfiguren, sprookjesfiguren, hypes, speelgoedfiguren ... • doelgroep volwassenen: portretfotografie, fotorealistische tekeningen of schilderijen, oorlogsbeelden die bijblijven, sepia afdrukken, familiefoto's en beelden of objecten rond persoonlijke herinneringen, tonen van mogelijkheden met computerbewerking (o.a. gemanipuleerde beelden) ... • ...
1.7	Tonen aan de hand van voorbeelden de verschillende fasen in de ontwikkeling van de kleutertekening aan.	• kleutertekeningen vergelijken en bespreken • de verschillende fasen in de ontwikkeling van een kleuter- en kindertekening bespreken
1.8	Stellen zich kritisch op tegenover mediabeelden en mediaboodschappen.	• kritische opstelling tegenover mediabeelden • mediaboodschappen zijn niet altijd een weergave van de werkelijkheid: vergelijken van eenzelfde onderwerp in werkelijkheid en in een mediaboodschap (werkelijkheid, tv-nieuws, videoclip, film, soaps, computergames ...) • mediaboodschap beluisteren, bekijken en ontleden • aantonen dat een opeenvolging van beelden de boodschap kan versterken en afzwakken • onderzoeken hoe beeld en geluid elkaar ondersteunen, versterken: bv videokunst, animatiefilm, videoclips, stomme films, videogames ... • gericht kijken aan de hand van een kijkwijzer • ...

De leerlingen:

	<i>Doelstellingen</i>	<i>Ondersteunende kennis, inzichten, vaardigheden, attitudes en wenken</i>
2.1	Schetsen naar waarneming in verschillende materialen en technieken en streven hierbij een authentieke lijnvoering en/of weergave na.	• schets als middel om gericht te kijken: bv. snelschetsen, blindschetsen, 1-lijn-schetsen, schetsen op aangepast formaat, schetsen met verschillende materialen ... maar steeds in het belang van het 'kijken' • via verschillende kijk- en/of meettechnieken studies naar vorm, kleur, textuur, plasticiteit, ruimtelijkheid ... uitvoeren • ...
2.2	Drukken een emotie, concept of idee op een authentieke wijze uit.	• waarnemingen, ervaringen, herinneringen, indrukken, gevoelens en visies ontwerpen • gevoelens uiten door middel van kleuren (impressie en expressie) • gevoelens uiten door middel van beeldaspecten zoals afsnijding in compositie, schaduwvlakken, contrasten • ...
2.3	Streven een authentieke beeldtaal na door een vanzelfsprekende vormgeving los te laten.	• een vanzelfsprekende vormgeving durven loslaten • stileringen en abstracties van natuurlijke vormen ontwikkelen om stereotypen te vermijden • de betekenis van begrippen zoals nabootsen, beïnvloeden, kitsch, cliché, aftekenen, kopiëren ... in groep bespreken aan de hand van voorbeelden • confrontaties aangaan met beeldend werk op diverse niveaus: eigen werk, groepswork, werk van anderen, kunstenaars, andere culturen

2.4	Gebruiken een authentieke beeldtaal door beelddaspecten bewust te gebruiken in functie van de expressie.	werken met: • het karakter van een authentieke lijn • de gevoeligheid van lijnen in arceringen, texturen, contouren ... • lijnsoorten zoals punt, rechte en gebroken lijnen, lijndiktes ... • schakeringen van kleur • kleurmengingen bekomen door diverse materialen en technieken • het karakter van een vorm zoals rond/hoekig, geometrisch/organisch, open/gesloten, statisch/dynamisch, symmetrisch/ asymmetrisch ... • vorm en restvorm • vereenvoudigde vormen (stileren, abstraheren) • de rol van licht en schaduw • het suggereren van een derde dimensie (ruimte) in een plat vlak door toepassing van planmatige opstelling, voor/achter, overlapping, afsnijding, lijnperspectief, licht en schaduw, kleurgradaties ... • formaat en bladrichting kiezen in functie van de compositie • evenwichtige compositie door gebruik van compositieschema's • ...
2.5	Kiezen in hun creatie bewust voor passende technieken en beeldende materialen om hun expressie te versterken.	• creëren vlak en ruimtelijk werk met technieken zoals schetsen, tekenen, schilderen, boetseren, collage, maquette, druktechnieken(lino, monotypes ...) mediatechnieken ... • creëren met verschillende materialen zoals potloden, houtskool, pastels, (druk)inkten, verf • materiaal en techniek kiezen in functie van de eigen beeldtaal • ...
2.6	Verkennen mogelijkheden en beperkingen van materialen die bruikbaar zijn voor de doelgroepen.	• technieken onderzoeken naar moeilijkheidsgraad en mogelijkheden volgens het motorisch kunnen van de doelgroep

		• haalbare materiaalkeuze, zoeken naar verschillend aanbod • leren rekening houden met de kostprijs van materialen • mogelijkheden verkennen bij: ○ tekenmaterialen: potlood, pen, krijt, penseel, e.a. ○ materialen bij druktechnieken: drukinkten, rubbers, stempels, isolatieplaten, kartonsoorten, structuurmaterialen, textuurmaterialen, stempelinkt, drukinkten op verschillende basis ... ○ schildermaterialen: plakkaatverf, ecoline, natuurlijke verven, marmerverf, vingerverf ... ○ ruimtelijke materialen: voelmaterialen, plasticine, klei, technieken met vindmaterialen, textiel, zoutdeeg, fimo, papier-maché ... ○ samengestelde technieken ○ ...
2.7	Verkennen mogelijkheden en beperkingen van technieken die bruikbaar zijn voor de doelgroepen.	• de moeilijkheidsgraad en mogelijkheden onderzoeken van bruikbare technieken volgens het motorisch kunnen van de doelgroep • haalbare technieken, zoeken naar verschillend aanbod • mogelijkheden verkennen bij: ○ tekentechnieken ○ collages met texturen ○ druktechnieken: monotype, lino, gipssnede, stempeltechnieken, materialendruk, structuurdruk, doordruk ... ○ schildertechnieken: dekkend, transparant, nat in nat, waterafstotende technieken, marmer, sjabloneren

		○ ruimtelijke technieken: assemblages met voelmaterialen, boetseren met plasticine of klei, technieken met vindmaterialen ○ samengestelde technieken ○ eenvoudige mixmedia-technieken ○ ...
2.8	Ontwikkelen beeldende opdrachten en activiteiten aangepast aan de doelgroep kleuters en volwassenen.	• ontwikkelen van mogelijke opdrachten op niveau van de doelgroep kleuters en volwassenen • rekening houden met: ○ de moeilijkheidsgraad en mogelijkheden volgens het motorisch kunnen ○ interesses en leefwereld van de doelgroep ○ haalbare materiaalkeuze, zoeken naar verschillend aanbod ○ haalbare techniek, zoeken naar verschillend aanbod ○ kostprijs ○ toegankelijkheid tot beeldmateriaal/kunstenaars ○ organisatie ○ veiligheid van materialen en technieken • eigen ideeën en documenten verzamelen, selecteren naar bruikbaarheid • mogelijke opdrachten en ideeën noteren op een werkdocument • een eerste of vanzelfsprekend idee durven loslaten
2.9	Onderzoeken passende mediatechnieken en ICT-toepassingen in functie van een creatieve opdracht of activiteit voor de doelgroep.	• projectiemogelijkheden voor presentaties in functie of ter ondersteuning van de creatieve opdracht of activiteit voor de doelgroepen • mogelijkheden onderzoeken van digitale camera, video, eenvoudige grafische tekenprogramma's ...

		• een eenvoudige animatiefilm maken (aan de hand van leg-figuren, zandtekeningen, plasticine, maquettes, e.a.) stopmotionfilmpje, opnames met blue-key, flip book, e.a. • fotografietoepassingen zoals sleeveface, trick-fotografie, tableau vivant, lichtgraffiti, urban camouflage, e.a. • beelden of foto's met tekst vormgeven met de computer • ...

3 Na te streven attitudes

De leerlingen:

	<i>Doelstellingen</i>	<i>Onderliggende vaardigheden en werken</i>
3.1	Beleven vreugde bij het waarnemen en het creëren van werkstukken.	
3.2	Durven hun gevoelens uiten in het beeldend werk.	
3.3	Winnen aan zelfvertrouwen: - bij het zoeken naar beeldende opdrachten en activiteiten voor de doelgroepen; - bij het oplossen van beeldende problemen.	• grenzen durven verleggen van het eigen kennen en kunnen • een opdracht tot een goed einde brengen ook bij tegenslagen • een groeiend zelfvertrouwen ontwikkelen door herhaalde positieve feedback, succeservaring, positieve ervaringen over het eigen kunnen, fierheid over eigen probleemoplossend vermogen, enz. • een probleemoplossende houding ontwikkelen
3.4	Beleven vreugde bij het ontwikkelen van beeldende opdrachten en activiteiten voor de doelgroepen.	• de nodige creativiteit aanwenden tijdens het onderzoeksproces

3.5	Lichten hun ideeën rond beeldende opdrachten en activiteiten voor de doelgroepen toe, gebruikmakend van de specifieke beeldende taal.	
3.6	Aanvaarden de reacties van anderen: - op hun ideeën rond beeldende opdrachten en activiteiten voor doelgroepen; - op het eigen werk.	• individuele en klassikale besprekingen houden waarbij leerlingen de mening van anderen leren aanvaarden, ook als het niet altijd positief klinkt • kritiek zien als hulpmiddel om het eigen werk bij te sturen
3.7	Tonen hun solidariteit via groepswork om de eigen inbreng af te stemmen op de kwaliteit van het geheel.	• rekening houden met de mening van anderen bij een groepsopdracht • zich houden aan afspraken, meeleven met, sociale zin tonen, zin voor samenwerking hebben, solidair zijn, durf tonen, eerlijk zijn, open staan voor ... • tijdens brainstorming, in het samen ontwerpen, tijdens projectwerk of vakoverstijgend werk ... • zoeken naar mogelijkheden om werk te presenteren in groepsverband, bv. groepsopstelling, tentoonstelling, wand-collage, mobile, voorstelling via media ...
3.8	Ontwikkelen een houding van openheid en interesse: - voor de beeldende kunst van eigen of vreemde culturen; - voor creaties, beeldvoorkeuren en vormgeving van de doelgroepen.	• nieuwsgierig zijn naar onbekende culturen, kunst(uitingen) en mediabeelden • nieuwsgierig en onbevooroordeeld kijken • tijdens beeldbeschouwing open staan voor informatie • kennis maken met het specifieke van een andere cultuur, bv. Etnische maskers, Aboriginalkunst, Egyptische kunst • bij het bezoek aan een tentoonstelling of musea belangstelling tonen • diverse culturele informatiebronnen uit hun omgeving leren raadplegen • kunststromingen en kunstenaars die kinderen aanspreken • kunststromingen en kunstenaars die volwassenen aanspreken
3.9	Zijn bereid beelden te communiceren via media en sociale netwerken.	

3.10	Krijgen zicht op het eigen kunnen door middel van evaluatie en zelfevaluatie.	• tijdens klassikale gesprekken niet uitsluitend het product beoordelen maar zeker ook het proces • via klassikale evaluatie, evaluerend gesprek tussen leerkracht en leerling of tussen leerlingen onderling, via gerichte zelf-evaluatievragen ...

4 Pedagogisch-didactische wenken

Voor een goede organisatie en aanpak van de les PO volgen hier enkele praktische wenken.

4.1 Zelfstandigheidsdidactiek

Het beeldend proces is een constant actief gebeuren. Vanwege het probleemoplossend karakter van PO bepaalt de leerling zijn groeiproces deels zelf. De leerling krijgt onder begeleiding van de leraar geleidelijk aan verantwoordelijkheid, hij neemt zijn eigen leerproces in handen. Dat wil zeggen dat er voortdurend groeikansen gecreëerd worden, kansen om zelfstandig beslissingen te nemen. De leraar geeft de opdracht klassikaal, maar verwacht van de leerling een authentieke, individuele beeldende oplossing voor het gestelde probleem. Er moet een voortdurende wisselwerking zijn tussen zelfstandig werken en zelfstandig leren.

Tijdens het creatief proces begeleidt de leraar de leerling individueel. Hij inspireert, toont mogelijkheden, refereert naar kunstenaars, stuurt, motiveert, stimuleert en waardeert. Vaak zijn de medeleerlingen de grootste motivators.

Voor de meeste beeldende opdrachten verloopt het didactisch proces van beschouwen naar creëren.

4.2 Activiteitenmap

In de derde graad krijgt de procesmap een nieuw hoofddoel, het wordt een activiteitenmap als inspiratiebron voor opdrachten en activiteiten voor de doelgroepen. De leerlingen houden op een schriftelijke wijze een bundeling bij van interessante en haalbare thema's, opdrachten, activiteiten, materialen, technieken, kunst- en beeldbeschouwing ... voor hun doelgroepen. Deze activiteitenmap helpt de jongere bij het maken van beeldende activiteiten of opdrachten in hun stageopdracht maar ook in hun verdere studie of loopbaan. Het is een inspiratiebron boordevol praktische informatie.

In de activiteitenmap komen:

- mogelijke thema's en onderwerpen, aangepast aan de interesse en leefwereld van de doelgroepen.
- mogelijke beeldende opdrachten en activiteiten aangepast aan de doelgroep.

Hierbij houden ze rekening met:

- de moeilijkheidsgraad en mogelijkheden volgens het motorisch kunnen;
- haalbare materiaalkeuze:
 - aangepast aan vooropgestelde doelgroep;
 - zoeken naar verschillend aanbod;
 - stilstaan bij kostprijs;

- o haalbare techniek:
 - aangepast aan vooropgestelde doelgroep;
 - zoeken naar verschillend aanbod;
 - stilstaan bij organisatie;
- o toegankelijkheid tot beeldmateriaal/kunstenaars/sfeerschepping;
- o mogelijke benadering van een beeldaspect ter versterking van de beeldende opdracht of activiteit;

- mogelijkheid om te reflecteren.

Het is niet de bedoeling dat de leerlingen deze opdrachten uitvoeren met de doelgroep, maar dat ze de link leren maken om hun ervaringen en onderzoeken om te zetten naar een pedagogische opdracht op niveau van de doelgroep kleuters en de doelgroep volwassenen. Het zoeken naar en onderzoeken van interessante opdrachten, materialen, technieken, mogelijkheden en interesses zijn noodzakelijk om ze nadien te leren toepassen bij stageactiviteiten en latere pedagogische activiteiten met deze doelgroepen.

Een reflectiemoment met andere leerlingen is noodzakelijk. Zo komen ze tot een groot aanbod van mogelijkheden en leren ze van elkaar om opdrachten en activiteiten zo ruim mogelijk in te vullen. Voorzie voldoende tijd voor deze activiteitenmap.

De activiteitenmap **kan** verder aangevuld worden als procesmap van de leerling met:

- voorontwerpen, schetsen;
- studies in de zoektocht naar materiaalbeheersing, kleur en vormstudies;
- zelfevaluatie en evaluatie door de leraar;
- documentatie en illustraties door de leerling verzameld (met bronvermelding);
- notities van algemene tips of richtlijnen;
- ...

4.3 Mediawijsheid, mediatechnieken en ICT

4.3.1 Mediawijsheid

De media spelen een belangrijke rol in de leefwereld van volwassenen, jongeren en kinderen. Door de toenemende digitale informatiestroom komen steeds meer en sneller beelden op ons af. De beeldcultuur die daaruit ontstaat, heeft een invloed op de manier van denken en kijken.

Een media-wijs iemand:

- is in staat keuzes te maken in de hoeveelheid aan beelden en informatie;
- staat kritisch tegenover aangeboden beeldmateriaal;
- is in staat om mogelijkheden, beperkingen, gevolgen en gevaren in te schatten bij het communiceren via de media;
- is verantwoordelijk bij het verspreiden van mediaboodschappen;
- kan mediaboodschappen analyseren, contextualiseren, erover reflecteren en conclusies trekken.

De PO leraar heeft een unieke rol bij het begeleiden van jongeren naar media-wijsheid.

4.3.2 Mediatechnieken

Het maken van (animatie)film en allerlei andere film- en fotografietoepassingen zijn de laatste tijd stilaan ingeburgerd geraakt in Plastische opvoeding. Er bestaan interessante mediatechnieken waarvoor weinig apparatuur nodig is en die in de lessen Plastische opvoeding haalbaar zijn.

In deze derde graad zijn veel toepassingen mogelijk met de doelgroep. Bij opdrachten kan de doelgroep rechtstreek onderwerp of deel uitmaken van de activiteit of kan de mediatechniek gebruikt worden als ondersteuning voor een creatieve activiteit met de doelgroep. Voor deze toepassingen zijn geen extra materialen nodig, een computer met beamer en een eenvoudig fototoestel bieden heel wat mogelijkheden.

Enkele mogelijke toepassingen zijn:

- verschillende mogelijkheden met tableau vivant;
- toepassingen met sleeveface;
- toepassingen rond trickfotografie;
- toepassingen met lichtgraffiti;
- animatiefilm (leganimatie, zandanimatie, animatie met ruimtelijke figuren ...);
- pixilatie;
- stopmotion;
- toepassingen met blue-key;
- filmopname;
- ...

Met deze media worden *creatieve toepassingen* verzonnen waarin allerlei situaties worden geënceneerd:

- In een tableau vivant wordt een schilderij door acteurs nagespeeld, vaak in een hedendaagse context, met een eigen kijk en volgens de eigen beleving. Volwassenen genieten van kunst en deze toepassing kan hen erg aanspreken. Kleuters zullen onbewuster meespelen met het gegeven, maar verrast zijn van het eindresultaat.
- Sleevefacen kan je doen in verschillende situaties zoals in een kleuterklas, in de gang van het verzorgingshuis ...waardoor de techniek niet op zich staat maar deel uit maakt van een creatief verhaal. Volwassenen kunnen aangesproken worden bij het zoeken en ensceneren van de humor die verkregen wordt door het fotomoment in een bepaalde situatie.
- Bij trickfotografie wordt geëxperimenteerd met beeldaspecten zoals: lijnperspectief, dieptesuggestie, verhoudingen ... lichtgraffiti kan je toepassen in diverse projecten en als visuele ondersteuning bij activiteiten of tentoonstellingen van de doelgroepen.
- Alle vormen van animatiefilm en filmopnames zijn boeiende technieken om met de doelgroepen te werken.

4.3.3 ICT

ICT ondersteunt op verschillende vlakken de creatieve activiteiten van de doelgroepen en vormen zo een grote meerwaarde voor het vak plastische opvoeding:

- ICT kan gebruikt worden in functie van een creatieve activiteit met de doelgroep, waarbij de doelgroepen zelf onderwerp of activiteit uitmaken van de opdracht;

- ICT kan gebruikt worden als ondersteuning van activiteiten met de doelgroepen, presentaties of aankondigingen van activiteiten met de doelgroepen ...

Mogelijkheden zijn:

- o digitaal fototoestel (eventueel gsm), opnametoestellen (visueel en auditief) ...;
- o softwareprogramma's om filmpjes te maken, foto's en muziek te bewerken ...;
- o gratis te downloaden applicaties op mp3 of iPod (allerlei geluiden, beelden ...);
- o internet;
- o gebruik van eenvoudige beeldbewerking;
- o experimenteren met eenvoudige tekenprogramma's;
- o ...

Het gebruik van ICT als leermiddel in de les:

- aan de hand van digitale interactieve borden;
- bij demonstraties en toonmomenten: beeld- en filmmateriaal, animaties ...;
- bij het opzoeken van informatie en afbeeldingen.

Het gebruik van ICT bij de presentatie van opdrachten:

- elektronisch leerplatform;
- website;
- sociale netwerken;
- ...

4.4 Evalueren

Evalueren is ruimer dan een waardeoordeel vellen over een resultaat en is zeker niet gebonden aan of afhankelijk van rapport- of examenperiodes. Het is een permanent gebeuren waarbij leerlingen en leraren betrokken zijn.

- Vanuit de leerplandoelen streven we bij iedere opdracht of bij ieder project een totaal leerproces na. Daarbij zijn vele niet onmiddellijk normatief, meetbare factoren in de gehele persoonsvorming van de leerling (attitude, betrokkenheid ...) even belangrijk als een eindresultaat. Aangezien we belang hechten aan het proces, is het ook vanzelfsprekend dat we in de evaluatie hiervoor de nodige aandacht schenken.

Procesevaluatie omvat twee duidelijke aspecten nl. het creatief proces en de attitudes. Aangezien we het creatief proces doorlopen via vaardigheden zoals: de werkwijze/opbouw, omgaan met materiaal en techniek is het vanzelfsprekend dat we de verschillende onderdelen ervan mee in rekening brengen tijdens de evaluatie. Attitudes kunnen afwisselend beklemtoond en ingevuld worden. Concreet bedoelen we hiermee: attitudes zoals inzet, doorzettingsvermogen, afwerking, respect voor en het in orde zijn met het materiaal, betrokkenheid bij de opdracht, sociaal gedrag ...

- Met productevaluatie bedoelen we een waardeoordeel uitspreken over het eindproduct. Bij het beoordelingsproces is er een voortdurende wisselwerking tussen de leraar en de leerlingen. Evaluatie moet de leerling aanzetten tot zelfreflectie.
- Steeds belangrijker wordt in die zin ook de zelfevaluatie, waarbij de leerling enkele malen per jaar na een opdracht zijn eigen proces en product bevrucht.

Het vooraf bepalen van evaluatiecriteria is een taak van de leraar. Iedere opdracht vereist echter specifieke aandachtspunten en de waarde van iedere evaluatienorm is afhankelijk van de beoogde doelen.

Die vooropgestelde criteria helpen de leerling tijdens het uitvoeren van de opdracht. Zo kunnen ze zichzelf voortdurend evalueren, zowel in de verschillende stappen van het proces als bij het product.

4.5 Rapporteren

Rapporteren is verbonden met evalueren: het communiceren en het aanwenden van de resultaten. Om de rapportering bij de nieuwe evaluatievormen te laten aansluiten, zijn de onderstaande aandachtspunten van belang:

- de leerling moet goed weten waarover gerapporteerd wordt;
- de leerling dient te weten op welke manier, met welke evaluatievormen er gewerkt werd/wordt;
- het rapport moet begrijpbaar en duidelijk zijn;
- de leerling moet zijn persoonlijke sterkten en zwakten, verbetering of achteruitgang kunnen zien en de resultaten moet hij/zij kunnen vergelijken met die van zichzelf, niet met die van zijn referentiegroep;
- rapportering van sociale vaardigheden, attitudes en verwerkingsstrategieën mogen niet ontbreken.

4.6 Differentiëren, observeren en oriënteren

Differentiëren is een vanzelfsprekendheid bij PO. Op iedere beeldende opdracht wordt van de leerling een origineel en authentiek antwoord verwacht, dat wil zeggen dat de leerlingen zich op een persoonlijke manier en in een eigen stijl uitdrukken in beelden en beelden op een eigen manier tegemoet treden.

Omwille van de specificiteit van de kennis, de vaardigheden en attitudes die tijdens de lessen PO bij de leerlingen worden ontwikkeld, is het erg belangrijk dat de leerkracht PO over de informatie uit de leerlingenevaluatie communiceert met de andere leraren, bijvoorbeeld tijdens klassenraden. Zijn informatie kan namelijk erg relevant zijn voor de verdere begeleiding of oriëntering van leerlingen in hun verdere schoolloopbaan (studierichting, opleiding, enz.). De vakleraar is ook vaak de ontdekker van een bijzondere aanleg of talent bij de leerling. Leerlingen met bijzondere muzische talent moeten daarop aangesproken worden en kunnen uitgedaagd worden met een aanbod op maat. Bovendien zal de leerkracht PO door zijn 'eigen kijk' op de leerling bepaalde informatie die anderen over een leerling aanbrengen kunnen bevestigen of nuanceren.

4.7 Taalbeleid: bewuster omgaan met het vakjargon

Door met de begrippenlijst (zie bijlage 7.2) te werken, geven we aan het typische vakjargon éénzelfde betekenis. We creëren duidelijkheid en gelijkvormigheid.

De leerlingen zullen zich deze woorden en begrippen geleidelijk aan eigen maken wanneer de leraar de vakterminologie dagelijks in de juiste betekenis en context gebruikt.

Bewuster omgaan *als leraar*:

- als instructietaal: de toelichting van de opdracht doen we in een eenvoudige en duidelijke taal;
- voor persoonlijke informatieve opdrachten van de leerling gebruiken we leidraden met duidelijk geformuleerde vragen (bv. informatie laten opzoeken over een kunstenaar). We vermijden samengestelde vragen en gebruiken het juiste vakjargon.

Bijkomend kunnen we kansen creëren voor een vlotter gebruik van de vakterminologie *door de leerling*. We kijken erop toe dat de juiste woorden en begrippen gebruikt worden:

- in een brainstorming;
- bij overleg van beeldende stage-ondersteunende opdrachten;
- in groepswerk;
- wanneer de leerlingen de doelstellingen van de opdracht herformuleren;

- bij de bespreking van een kunstenaar;
- bij de schriftelijke en mondelinge evaluatie;
- bij een klassikale toelichting van een kunstwerk, eigen of andermans werk ...

5 Minimale materiële vereisten

5.1 Noodzakelijke infrastructuur

De doelstellingen van Plastische opvoeding kunnen maar worden gerealiseerd mits er een lokaal beschikbaar is met een minimum aan uitrusting en accommodatie. In een eigen vaklokaal verlopen de lessen vlotter, men spaart tijd en moeite en een sfeervol lokaal geeft extra motivatie.

- een ruim en voldoende verlicht lokaal
- grote onderhoudsvriendelijke tafels
- een ruim bord met een wit gedeelte voor projecties en het presenteren
- een ruime spoelbak met kraan
- voldoende *aangrenzende* bergruimte met:
 - o kasten voor het opbergen van aanvullend materiaal van de school
 - o open rekken om onafgewerkte werkstukken te bewaren
 - o schuiven voor het opbergen van groot tekenpapier
- een pc met internetaansluiting en projectiemogelijkheden
- een eenvoudige digitale camera
- vuilnisbakken om te sorteren voor papier, PMD, plasticen restafval
- een klas- of schoolbibliotheek met een minimum aan vakliteratuur, cd-roms, dvd's, kunstreproducties en andere
- binnen en buiten het klaslokaal ruimte en materiaal zoals prikwallen, kaders, sokkels om werken van leerlingen tentoon te stellen

5.2 Aanvullend (wenselijk) materiaal

- kasten voor het wegbergen van leerlingenmateriaal
- verplaatsbare klemspots
- een pc met softwareprogramma's voor beeldbewerking met projectiemogelijkheden
- multimediamateriaal dat ter beschikking is op de school
- de beschikbaarheid over scanner en printer (mits zuinig gebruik)

6 Bibliografie

Inspiratiebronnen/kunstboeken

- Valli M., Dessanoy M., *Microworlds*, Laurence king Publishing Ltd, 2011, ISBN: 978 185 669 781 3.
- Thompson H., *Anders: creatieve hergebruikideeën voor je interieur*, Thomas and Hudson, 2011, ISBN 978 90 443 2986 5.
- Waclawek A., *Graffiti and street art*, Thomas and Hudson, 2011, ISBN 978 0 500 20407 8.
- *Banksy, Wall and Piece*, Lebowski, 2011, ISBN 978 90 488 0274 6.
- Jennings S., *Outdoor types, an Urban Alphabet*, 2011, Ilex, ISBN 978 19 075 7908 0.
- Eiseman L., Recker K., *Pantone, The 20th century in color*, Pantone, ISBN 978 0 8118 7756 5.
- Wiedemann J., *Illustration now! 4*, Taschen 2011, ISBN 978 3 8365 2423 0.
- De Botton, A., *De architectuur van het geluk*, (anders kijken naar architectuur en interieur), 2006, Amstel Uitgevers, ISBN 978 904 501 276 6.
- Street sketchbook, tristan Manco, thames and hudson, 2007, ISBN 978-0-500-51362-0.
- Street art in Berlin, Kai Jakob, joran verlag 2008, Westermann Druck Zwickau, ISBN 978-3-89773-631-3.
- The big book of illustration ideas, 2005, Collins design and Duncan baird publishers, isbn 0-06-085261-5.
- Ehmann S., Klanten R., Meyer B., *Design and Art with Paper*, Papercraft, 2009, ISBN: 978-3-89955-251-5 (incl. dvd).
- Boermans, B., *Beeldende begrippen*, Lambo, ISBN: 90.77318.16.X (incl. cdrom), 2004.
- Fraser, T., Banks, A., *Kleurenleer*, Librero, ISBN: 90.5764.583.1, 2004.
- Graham – Dixon, A., *Kunst, Meer dan 2500 werken van de prehistorie tot nu*, Davidsfonds, ISBN: 978 90 77363 225, 2010.
- Grosenick, U., Burckhard, R., *Art Now*, Taschen, ISBN: 3-8228-4093-9, 2005.
- Elias, W., *Aspecten van de beeldende kunst na 45*, Snoeck, ISBN: 90-5349-581-9, 2005.
- Van Beek, De Bont, Oversteyns, *Uit de kunst 1 en 2* (CD's), Wolters Plantyn, ISBN 90 301 8602 X , 2005.
- Van Haesebrouck, Mullens, Pagnaer, *De taal van de kunst* (CD), de Boeck, ISDN:90 455 1162 2, 2004.
- De Deygere, Ducheyne, Van Damme, *Kunst & CO*, Pelckmans, ISBN: 90 289 30841, 2004.
- Van Lieshout T., *Papieren museum*, Uitgeverij Leopold, ISBN 90.258.3561.9, 2002 .
- Cornelis E., *Max op visite*, Davidsfonds, ISBN 978 905 908 234 2, 2007.
- Freeland C., *Maar is het kunst?*, Prometheus, ISBN 978 903 513 576 5, 2010.

Tijdschriften

<H>ART, verschijnt driewekelijks. Marc Ruyters Partner Press, Over hedendaagse kunst in België en omgeving, www.kunsthart.org.

Dada, beeldend tijdschrift voor kinderen van 6 tot 106- uitgeverij Plint Eindhoven.

Digitale informatie

Informatie via multimedialkanalen zoals het internet, youtube, cd-rom, dvd ... is zo uitgebreid en groeit nog elke dag. Daardoor is een accurate opsomming bijna onmogelijk en morgen achterhaald.

Hierbij toch een verwijzing naar de website van plastische opvoeding waar tal van documenten en suggesties terug te vinden zijn: <http://plastischeopvoeding.vkso.be>.

7 Bijlagen

7.1 Leerlijnen in de (meest voorkomende) beeldaspecten

Dit schema is een handig inspiratiedocument om te gebruiken bij het opstellen van de jaarplanning en tijdens vakvergaderingen. Afspraken rond de beeldaspecten is noodzakelijk in horizontaal en verticaal overleg.

Beeldaspecten	Lijn	Vorm	Compositie	Kleur	Licht	Ruimte
Eerste graad	Punt Lijnsoorten: - rechte - gebroken Lijndiktes Lijngevoeligheid Arkering Textuur	Vormsoorten: - grondvorm - fig./non-figuratief - geometrisch/organisch - realistisch/gestileerd - sym./asymmetrisch Vormrelaties/ vormvariaties Vormverhoudingen Vlak en ruimtelijk Silhouet	Schikking: - papiermaat/richting - voor/achter - hoog/laag Statisch/dynamisch Symmetrisch/asymmetrisch Ritmische ordening Vlak en ruimtelijk	Kleurtonen Kleurverzadiging Kleurlichtheid Additieve kleurmenging Partitieve kleurmenging Subtractieve kleurmenging Primaire kleuren Secundaire kleuren Kleurcontrasten: - warm/koud contrast - licht/donkercontrast Expressief kleurgebruik Complementair contrast	Licht/donkercontrast Licht- en schaduwwerking Eigen schaduw/ slagschaduw	Ruimtesuggestie: - afsnijding - overlapping - voor-en achtergrond - groot-klein - hoog-laag - gedetailleerd-vaag Horizon Ruimtelijke realisaties Standpunt (U) Lijnperspectief: 1 vluchtpunt
Tweede graad	Autonome lijn Contourlijn Lijnkarakters: - gevoelig - nerveus Arkering (U) Textuur (U)	Open/gesloten Enkel/samengesteld Vormfuncties Vormcontrasten: pos./negatief Restvorm Geometrische vorm(U) Patroon	Centrale compositie Diagonale compositie Driehoekscompositie Vlak en ruimtelijk (U) Contrast: - veel/weinig - kleur/vorm	Tertiaire kleuren Kwantiteitscontrast Monochromie/polychromie Aardkleuren Pastelkleuren Symbolisch kleurgebruik Kleurenpsychologie	Direct, indirect licht Sfeerlicht	Ontmanteling van volumes Composeren met volumes
Derde graad	Lijngevoeligheid (U) Arkering (U) Texturen (U)	Silhouet (U) Patroon (U)	Driehoekscompositie (U) Richtingscompositie Overalcompositie	Kleurcontrasten: - kleur tegen kleur - kwaliteitscontrast Functioneel kleurgebruik	Transparantie Spiegeling	Ruimte-innemend Ruimtedoorlatend Composeren met volumes

7.2 Begrippenlijst

Deze lijst is een beknopte lijst van woorden en begrippen die voorkomen in het vak PO. Een aantal woorden is alleen maar gangbaar binnen de wereld van de beeldende kunsten. Een aantal woorden is algemener maar heeft binnen het vak een specifieke betekenis. Wij halen dan ook alleen betekenissen in deze context aan.

Veel begrippen zijn nauw met elkaar verbonden en kunnen naar ieders visie en in functie van de doelgroep geordend worden volgens thema, beeldaspect of materiaal. Hier werd de keuze gemaakt voor een alfabetische schikking omdat op die manier ieder begrip, zonder enige voorkennis, kan worden opgezocht.

Deze begrippenlijst is geformuleerd op niveau van de leerkrachten en niet op niveau van de leerlingen!

→ °...’Het woord dat hierop (cursief) volgt, wordt elders in de lijst verduidelijkt.

Aanzicht (het)	Het aanzicht is de kant van het object waar je tegen aan kijkt bv. het vooraanzicht, het zijaanzicht ...
Aardkleur (de)	Aardkleuren zijn bruine en groenachtige tinten, die doen denken aan de kleuren van de aarde (grond). De kleurstof is meestal afkomstig van kleiaarde uit verschillende streken Men bekomt ze door menging van ° <i>secundaire kleuren</i>
Abstract	Zonder herkenbare voorstelling Zie ° <i>non-figuratief</i>
Abstraheren	Door de voorstelling los te laten en kleur, licht en vorm op een ongebruikelijke manier te gebruiken, verdwijnt de herkenbare werkelijkheid
Achtergrond (de)	Dat gedeelte van een ruimte waartegen figuren of voorwerpen geplaatst worden
Acrylverf (de)	(Synthetische) verf op basis van acryl Het verdunningsmiddel voor acrylverf is water (of een aangepast bindmiddel). Eenmaal gedroogd is acrylverf haast niet meer oplosbaar
Additieve (kleurvorming)	Menging van kleuren door licht, het optellen van verschillende gekleurde lichten (bv. de kleurstipjes bij kleurentelevisie)
Afdruk (de)	In de ° <i>grafiek</i> : het meest gebruikte woord voor het ° <i>beeld</i> dat met behulp van een drukvorm met inkt op papier (of ander materiaal) is overgebracht. 3/20 betekent de 3de afdruk van een oplage van 20
Afsnijding (de)	Afsnijding treedt op wanneer een deel van de voorstelling buiten de kaders van het werk valt
Afwerking (de)	Geheel van ° <i>details</i> van een werk dat ervoor zorgt dat het werk af is en gaaf

Animatie	Techniek waarmee beweging van stilstaande objecten gesuggereerd kan worden door die objecten in een veranderende situatie beeldje voor beeldje op te nemen (en vervolgens op normale snelheid af spelen)
Aquarelverf (de)	Aquarelverf is oplosbaar in water en erg ° <i>transparant</i> Verf op basis van fijnkorrelige ° <i>pigmenten</i> vermengd met Arabische gom e.a.
Arcering (de)	Techniek in de tekenkunst waarbij, met behulp van evenwijdig getrokken dunne lijnen, (licht-)schakeringen en ° <i>schaduwen</i> worden weergegeven Een arcering kan kruislings gebeuren en/of meebuigend met de vorm van het voorwerp waarop de schaduw aangebracht wordt
Assemblage	Een ruimtelijke collage, waarbij allerlei losse voorwerpen tot één geheel worden gecombineerd Samen vormen ze een nieuw beeld met een nieuwe betekenis
Atelier (het)	De werkplaats van een (beeldend) kunstenaar
Authentiek	Oorspronkelijk, oprecht, niet vervalst of nagemaakt
Basisvorm (de)	Zie ° <i>grondvorm</i>
Beeld (het)	- Weergave, voorstelling van de °<i>waargenomen</i> werkelijkheid (= van de werkelijkheid zoals je die ziet) - Het °<i>driedimensionale</i> werk van een beeldhouwer - Een beeld dat alleen in de fantasie bestaat
Beeldaspect (het)	Zie ° <i>beeldelement</i>
Beelddrager (de)	De ondergrond waarop een ° <i>tweedimensionaal</i> ° <i>beeld</i> is aangebracht, zoals papier, doek ...
Beeldelementen (de)	De elementen waaruit een beeld is opgebouwd: lijn, vorm, compositie, kleur, licht en ruimte zijn de voornaamsten
Beeldende kunstenaar (de)	Kunstenaar die zich toelegt op het maken van ° <i>authentieke</i> werken van ° <i>beeldende kunst</i> , bv. een schilder, een beeldhouwer ...
Beeldende kunst (de)	Verzamelnaam voor kunstvormen die een zichtbaar kunstwerk doen ontstaan
Beeldende middelen (de)	Alle middelen die gebruikt worden om een ° <i>twee- of driedimensionaal</i> beeld te maken. Er zijn twee hoofdgroepen: de ° <i>beeldelementen</i> en het materiaal met de hanteringwijze (= wat je doet met het materiaal, hoe je dat materiaal hanteert)
Beeldmanipulatie	Het veranderen van beelden op foto's en film
Beeldmerk (het)	Kenteken, vaak gebruikt door bedrijven en verenigingen, dat alleen uit een beeld bestaat

Bister (het)	Inkt gemaakt van gebrande notenbolster (de bolster = de buitenste laag, de dikke schil) die verdund wordt met water (meestal in bruine tinten)
Blikvanger (de)	Onze blik wordt gericht naar een bepaald punt in het beeld Een kunstwerk kan bewust zo opgebouwd zijn dat alle aandacht naar één punt gericht is
Boetseren	Vormen kneden uit klei of ander kneedbaar materiaal
Canvas (het)	Zie °doek
Camerastandpunt	Positie van de camera ten opzichte van het gefilmde
Cameravoering	De cameraman combineert vijf variabelen: het camerastandpunt, het kader of de begrenzing van het beeld, de scherpte, de camerabeweging en de nabewerking van de film
Close up	Foto- of video-opname waarbij het opgenomen object dicht bij lijkt te zijn. Dit gebeurt door het inzoomen of door de camera dichtbij te plaatsen. Het schept een gevoel van betrokkenheid bij de kijker, in tegenstelling tot een medium-shot of een panoramabeeld die overschouwend aandoen
Collage (de)	Techniek waarbij tekst en beelden uit de context gehaald worden en samengevoegd worden tot een nieuw geheel
Collectie (de)	Verzameling van (kunst)voorwerpen die al dan niet samen horen
Complementair contrast (het)	Wordt gevormd door twee kleuren, die tegenover elkaar in de kleurencirkel liggen
Compositie (de)	De ordening van een kunstwerk De delen worden tot één geheel samengebracht volgens een bepaalde orde
Contour (de)	De omtrek, omtreklijn rond een vorm
Contrast (het)	Een tegenstelling of groot verschil tussen twee elementen Dat kan een tegenstelling in onderwerp, in maat, in kleur, in vorm, in materiaal ... zijn
Creatief	Vindingrijk, oorspronkelijk, fantasievol Een kunstenaar is creatief: hij vindt in de kunst altijd een nieuwe manier om zich uit te drukken; hij ziet de dingen ook op zijn eigen manier
Cultuur (de)	De beschaving, de verfijning van een bepaald volk of tijd op geestelijk en zedelijk vlak
Dégradé (de)	De overgang van licht naar donker, kleurovergang Die wordt verkregen door arcering bij het tekenen of door transparante lagen bij het schilderen
Detail (het)	Klein onderdeel, fijne bijzonderheid van een geheel

Diffuus (licht)	Bij diffuus licht is er geen duidelijke lichtbron aanwezig. Er zijn geen duidelijke schaduwen
Direct licht	Zie ° <i>licht (lijn opgeschoven, alfabetisch)</i>
DIN-formaat	Eenheidsformaat voor papier. De verhouding tussen lengte en breedte is V2:1 (1,414:1). Deze verhouding is voor alle formaten in de DIN-reeks gelijk. Veel gebruikt is het A-formaat
Doek (het)	- Het weefsel waarop een schildering kan worden geschilderd. - Ook schilderslinnen, ° <i>canvas</i>
Doorzichtig	Zie ° <i>transparant</i>
Draaiboek	Een algemene benaming voor een neerslag waarin tot in detail beschreven staat wat er gebeuren moet, welke middelen daarvoor nodig zijn en wie welke taken heeft.
Drager (de)	De ondergrond zelf waarop getekend of geschilderd wordt (papier, hout, enz.)
Driedimensionaal	Ruimtelijk met drie dimensies (afmetingen): hoogte, breedte en diepte
Drukvorm	De vorm waarvan wordt gedrukt. De tekst en figuren zijn, afhankelijk van de gekozen druktechniek, verdiept, verhoogd of in het vlak aangebracht
Dynamisch	- Vol energie, beweging, kracht - In tegenstelling tot ° <i>statisch</i>
Eigen schaduw (de)	Zie ° <i>schaduw</i>
Ellips (de)	Verkorte cirkel
Esthetisch	Volgens de regels van de esthetiek (= leer van wat mooi is) Het woord wordt meestal gebruikt om aan te geven dat iets getuigt van goede smaak
Evaluatie (de)	Beoordeling van de waarde of de kwaliteit, bijvoorbeeld van een kunstwerk of van een georganiseerde activiteit
Evenwijdig	Met dezelfde richting, overal even ver van elkaar verwijderd
Experimenteren	Uitproberen, beproeven
Expositie (de)	Zie ° <i>tentoonstelling</i>
Expressie (de)	- De zeggingskracht, de uitdrukingskracht van een kunstwerk - Uitdrukking van het gevoel - Een manier (in woord, in dans, enz.) om je uit te drukken
Expressief kleurgebruik (het)	Het uitdrukken van emoties in kleuren

Fantasie (de)	Verbeelding
Figuratief	Term waarmee aangegeven wordt dat een kunstwerk de werkelijkheid herkenbaar voorstelt Dit wil niet zeggen dat figuratieve kunst de werkelijkheid precies afbeeldt
Figuur (de)	Gestalte, vorm
Formaat (het)	Geheel van afmetingen (hoogte, breedte en diepte) die te maken hebben met de vorm van een voorwerp
Functioneel kleurgebruik	De kleurtoepassing heeft een functie, doel, herkenbaarheid bv. elektriciteitskabels
Galerie (de)	Plaats voor de ° <i>tentoonstelling</i> en verkoop van beeldende kunst
Gelaagd (schilderen) (het)	Schilderen in verschillende op elkaar liggende lagen, waarbij de onderste lagen minder gedetailleerd en in kleur minder verschillend zijn
Geometrische vormen -volumen	Meetkundige vormen, zoals vierkant, driehoek, cirkel... Meetkundige lichamen, zoals kubus, bol, cilinder...
Glazuur (het)	Glasachtige stof op aardewerk dat zijn uitzicht verkrijgt door het bakken op hoge temperatuur in een pottenbakkersoven
Graffiti (meervoud)	Met spuitbus of viltstift op muren, monumenten e.d. aangebrachte opschriften en tekeningen
Graficus (de)	Iemand die (vanuit zijn beroep) ° <i>grafiek</i> vervaardigt
Grafiek (de)	Verzamelnaam voor alle ° <i>tweedimensionale beelden</i> die met behulp van druktechnieken bekomen worden
Grafische vormgeving	Het visueel vormgeven van ideeën in verschillende media. Dit vereist de inzet van zowel artistieke als technische vaardigheden
Grondvorm (de)	Wanneer we steeds verder vereenvoudigen, komen we uit bij de grondvorm (ook basisvorm genoemd). Meestal is dit een eenvoudige ° <i>geometrische</i> vorm (vierkant, cirkel, driehoek)
Guts (de)	Beitel met een holle bek In kleine uitvoering gebruikt bij het maken van ° <i>houtsnede</i>
Harmonie (de)	De evenwichtigheid Een evenwichtige compositie wordt ook wel harmonieus genoemd omdat alle elementen met elkaar in evenwicht zijn en niet botsen
Horizon (de)	Gezichtseinder: de schijnbare lijn in de verte waar de lucht en het aardoppervlak elkaar raken De horizon ligt altijd op de ° <i>ooghoogte</i> van de kijker

Houtskool (de)	Materiaal om mee te tekenen, gemaakt van totaal verbrande maar niet uiteengevallen takken, meestal van lindehout
Houtsnede (de)	De afdruk van een in hout uitgesneden voorstelling in reliëf
Huisstijl	Een visuele presentatie van een organisatie of bedrijf naar buiten toe, vaak de eerste kennismaking voor klanten en belangrijk voor de uitstraling
Imitatie (de)	- Navolging, nabootsing - Onechte nabootsing, vervalsing
Inch (de)	Engelse duim, lengtemaat van 2,54 cm. Deze maat wordt vaak gebruikt bij het digitaliseren van beelden
Impressionistisch kleurgebruik (het)	Snel en schetsmatige kleurtoepassing Maakt een vluchtige niet gedetailleerde indruk
Indirect licht	Zie °licht
Inspiratie (de)	De ideeën van een kunstenaar die leiden tot een kunstwerk
Interieur (het)	De inrichting van een huis of kamer
Kalligrafie (de)	De kunst van het mooi schrijven Ontstaan in Japan en China
Kapitaal (de)	Hoofdletter, ook bovenkast in de typografie genoemd
Karikatuur (de)	Afbeelding van een mens met overdrijving van eigenschappen, vormen of details
Keramiek (de)	Uit klei gevormde voorwerpen die eerst gedroogd en dan gebakken worden
Kikvorsperspectief (het)	Vanuit een laag standpunt opkijken naar de dingen
Klei (de)	Sterk samenhangende, kneedbare organische grondsoort
Kleur (de)	Kleur is een visuele ° <i>waarneming</i> , ontstaan door de straling van licht. Wit licht (zonlicht) bevat alle kleuren. Wanneer licht op een voorwerp valt, dan slorpt het oppervlak van dat voorwerp een aantal van de lichtgolven op. Slechts enkele golven worden weerkaatst en die zorgen ervoor dat we de kleur van het voorwerp zien Iedere kleur heeft drie dimensies of variabelen, (eigenschappen), nl. de kleurtoon, de kleurlichtheid en de kleurverzadiging
Kleurcontrast (het)	Tegenstelling, verhouding tussen twee (of meerdere) kleuren
Kleurencirkel (de)	Rangschikking van de opeenvolgende kleuren van het spectrum in een cirkel (Het spectrum: de opeenvolging van kleuren als licht door een glazen prisma schijnt; die opeenvolging zie je ook in een regenboog.)

Kleurenpsychologie	Leer van de uitwerking van kleur op de gemoedstoestand
Kleurperspectief (het)	Het gebruik van warme kleuren vooraan en koude kleuren achteraan Warme kleuren vooraan dringen zich aan de kijker op, koude kleuren achteraan lijken terug te wijken
Kleurlichtheid (helderheid)	De lichtwaarde die aangeeft of een kleur licht of donker is. De heldere kleuren weerkaatsen het meeste licht. Geel is een helderder kleur dan paars omdat geel meer licht weerkaatst
Kleurtoon (de)	Het chromatische aspect (= het kleuraspect) van een kleur De kleurtoon verwijst naar de eigenlijke naam van een kleur
Kleurstof (de)	Zie °pigment
Kleurverzadiging	De kleurzuiverheid van een kleur De mate waarin een kleur vrij is van een achromatische component (wit, grijs, zwart) bepaalt de mate van verzadiging
Koloriet (het)	Kleurgeving, het effect dat alle kleuren van een schilderij samen oproepen
Kwaliteitscontrast (het)	Het contrast tussen heldere, verzadigde kleuren en matte, troebele (troebel = onzuiver, vuil) kleuren Kwaliteitscontrast drukt men uit in de term verzadiging, die bepaald wordt door de hoeveelheid pigment (= poedervormige kleurstof) in de verf. Licht roze, bijvoorbeeld, is minder verzadigd dan primair rood
Kunstbeschouwing (de)	Het aandachtig bekijken van, of nadenken over, de gebruikte beeldende middelen of over de tijd van ontstaan, achtergronden en bedoeling van de maker van een kunstwerk
Landschap (het)	Afbeelding waarop de weergave van een landelijke omgeving het hoofdonderwerp is o.a. zeezicht, stadszicht
Licht	Het natuurverschijnsel dat de voorwerpen zichtbaar maakt, hetzij afkomstig van de zon of een ander hemellichaam, hetzij van een brandend voorwerp ⇔ duisternis Valt het licht rechtstreeks op een vorm, dan spreekt men van ° <i>indirect licht</i> . Bij indirect licht zijn de schaduwen zachter
Licht-donkercontrast	Wanneer licht en donker tegenover mekaar geplaatst worden
Lijn (de)	Eén van de belangrijkste beeldaspecten. Meestal is de lijn de aanzet (het begin) voor een tekening of schilderwerk. De manier waarop de lijnen geplaatst zijn, bepaalt de hele tekening. De voornaamste eigenschappen die een lijn kan bezitten zijn: lijnsoort (recht, bibberig, vloeiend ...), lijnvoering (strak en scherp, zacht en gevoelig, eentonig ...), lijndikte (dun en onderbroken, dik en doorlopend ...), omtreklijn, lijnrichting, arcering ...
Lijnperspectief (het)	Een constructie om lijnen en vlakken weer te geven zoals onze ogen gewend zijn de werkelijkheid te zien

Lijntekening (de)	Tekening die alleen opgebouwd is uit lijnen
Lijnvoering (de)	Manier waarop in een beeld de lijnen zijn getrokken of aangezet (strak en scherp, zacht en gevoelig, eentonig ...)
Lineair	Lijnvormig Bestaande uit lijnen
Linosnede (de)	Hoogdruk In linoleum gesneden voorstelling in reliëf of afdruk daarvan
Logo (het)	Uit letters en/of beelden bestaand ° <i>beeldmerk</i>
Long take	Filmfragmenten die van het begin tot het einde slechts uit één enkel onafgebroken beeldopname bestaan
Luchtperspectief (het)	Dieptewerking door het nabootsen van het natuurverschijnsel dat de atmosfeer in de verte wazig wordt ° <i>Details</i> en ° <i>contouren</i> vervagen en verdwijnen aan de ° <i>horizon</i> in een lichte, blauwachtige waas.
Mal (de)	Gietvorm Een mal kan ° <i>twee- of driedimensionale beelden</i> opleveren en wordt in principe meerdere malen gebruikt en levert dan gelijke (identieke) beelden op
Materiaaluitdrukking	Het nabootsen van hout, stof en glas ...
Metafoor (de)	Stijlfiguur (= een bijzondere uitdrukking) waarbij een begrip vervangen wordt door een beeld
Mobile (de, het)	Voorwerpen die met draad, snoer of dunne staafjes met elkaar verbonden zijn en al hangend in evenwicht blijven Door aanraking of luchtstroming (wind, bv.) beginnen ze te draaien. Al zwevend geven ze een steeds wisselend beeld van vlakken, kleuren en figuren
Modelleren	Boetseren, in vorm brengen
Monochroom	In één kleur Uitgevoerd in schakeringen (= kleine verschillen) van één kleur
Monogram	Een woordmerk en een beeldmerk die onlosmakelijk verbonden zoals Coca-Cola
Montage	de ordening van beeld en geluid in een film. De ordening kan snel en afwisselend zijn of juist traag
Motief (het)	Een figuur of vorm die herhaald wordt
Negatief (het) (de negatieve vorm)	De restvorm als men het te tekenen of te schilderen voorwerp wegdenkt

Non-figuratief	Zie ° <i>abstract</i>
Nuance (de)	° <i>Schakering</i> , kleurspeling, tint, klein kleurverschil
Object (het)	Het voorwerp
Oliepastels (meervoud)	Zie ° <i>waskrijt</i>
Onderkast (de)	Gewone, kleine letter (geen hoofdletter)
Onderschildering (de)	Eerste aanzet (= begin) voor een schilderij, waarbij enkel hoofdvormen en kleurvlakken in een beperkt aantal kleuren worden aangebracht
Ontwerp (het)	De visualisering van een idee
Ooghoogte (de)	Het standpunt van de kunstenaar wordt bepaald door de hoogte waarop zijn ogen zich bevinden op het moment dat hij zijn werk maakt, de ooghoogte
Oogpunt (het)	Denkbeeldig punt dat zich recht voor je op de ° <i>ooghoogte</i> bevindt
Open compositie (de)	Bladschikking die niet in een (geometrische) vorm gevangen zit
Organisch	Organische vormen: vormen zoals we ze uit de natuur kennen
Origineel	- Oorspronkelijk, nieuw wat de inhoud betreft, nog niet door iemand anders bedacht of gemaakt - Het origineel: geen kopie, maar het oorspronkelijke werk
Overlapping (de)	Wanneer mensen, dieren en/of voorwerpen achter elkaar geschoven worden (ze bedekken elkaar dan dus gedeeltelijk)
Palet (het)	- Een (ovale) plank of plaat om verf op te mengen - Het kleurgebruik dat kenmerkend is voor een bepaalde schilder
Partitieve (kleurvorming)	De te mengen kleuren worden in heel kleine kleurvlakjes naast elkaar geplaatst De menging gebeurt dan visueel, in ons oog
Passe-partout (het)	Kader van karton of papier die over een afbeelding wordt gelegd om die passend te maken in de lijst Geeft het werk wat ademruimte Gebruikt om werken te presenteren
Pastel (het)	- Tekenkrijt gemaakt van °<i>pigmenten</i>, gemalen krijt en een bindmiddel - De tekening die met behulp van dit tekenkrijt is vervaardigd - Pastelkleur: zachte, matte, gedempte kleur
Patroon (het)	Decoratieve vorm die toelaat een tekening regelmatig te herhalen
Permanente evaluatie (de)	Een beoordeling doorheen het ganse schooljaar, ook tijdens de les

Perspectief (het)	Dieptewerking of het suggereren van een vergezicht De kunst om voorwerpen op een plat vlak af te beelden
Pictogram	Eenvoudige, gestileerde afbeelding die een verbod, aanwijzing of inlichting geeft. Een voorbeeld van een pictogram is een verkeersbord
Pigment (het)	Kleurstof die opgelost wordt in vloeistof en verf of inkt oplevert
Pixel	Beeldpunt Ieder beeld (foto, tekening, tv-beeld) is opgebouwd uit beeldpunten
Plakkaatverf	Zeer dikke dekkende waterverf = gouache
Plasticiteit (de)	Ruimtelijkheid, de diepteverwerking en de ° <i>suggestie</i> van massa in een tweedimensionaal beeld
Plattegrond (de)	Afbeelding op schaal van het grondvlak van een ruimte (een plaats, een gebouw, enz.) of een deel daarvan
Polychroom	Veelkleurig, uitgevoerd in verschillende kleuren
Portret (het)	° <i>Twee- of driedimensionale</i> afbeelding van het gezicht van een (werkelijk) persoon
Potlood (het)	Er zijn heel wat verschillende potloden. Het voornaamste verschil zit echter in de hardheid van de stift De stift is hoofdzakelijk samengesteld uit grafiet en klei. H= hard, B=zacht. Een potlood van gemiddelde hardheid (HB) wordt het meest gebruikt. Met een hard potlood trekt men heel dunne lijnen; zachte potloden worden vooral gebruikt om donkere vlakken te vullen, om te schaduwen en om indien nodig zware ° <i>contourlijnen</i> te zetten
Primaire kleuren	Kleuren waarvan men uitgaat voor het mengen, ofwel additief (de lichtkleuren), ofwel subtractief (de mengkleuren) Bij additieve kleurmenging zijn dit rood, groen en blauw (tv, pc, belichting ...). Bij subtractieve menging zijn dit cyaan, magenta en geel (schilderen, drukken ...)
Profiel	Zijaanzicht van een portret
Proportie (de)	Verhouding. Afmeting
Realistisch	Naar de werkelijkheid
Reflectie (de)	Weerkaatsing, bijvoorbeeld van licht op een oppervlak
Reliëf (het)	- Uitspringend beeldwerk - De natuurlijke oneffenheid van een oppervlak (bv. in aardrijkskunde: de oneffenheid van het aardoppervlak)

Resolutie	Eenheid van de scherpte van een beeld, uitgedrukt in aantal lijnen of beeldpunten (pixels per inch of centimeter)
Restvorm (de)	De <i>°negatieve vorm</i> die de eigenlijke vorm omsluit
RAL-kleuren	RAL is een coderingssysteem om kleuren van verf en andere coatings te definiëren
RGB-kleuren	Het RGB-kleursysteem is een kleurcodering, een manier om een kleur uit te drukken met behulp van een combinatie van de drie primaire subtractieve kleuren Rood-Groen-Blauw
Ritme (het)	Wanneer de vormen steeds wisselend worden gebruikt Wanneer vormen op een regelmatige manier terugkomen, is er sprake van herhaling, zowel bij 2- als 3-dimensionele vormgeving
Ritmisch en monotoon	Eigenlijk hebben we hier te maken met het beeldaspect herhaling. Afhankelijk van de manier waarop vormen, kleuren en dergelijke herhaald worden, noemen we dit ritmisch of monotoon (monotoon = altijd hetzelfde zodat het saai wordt)
Ruimtelijk	Een werkelijk of een denkbeeldig gevoel van ruimte In een tweedimensionaal beeld is ieder ruimtelijk effect denkbeeldig (<i>°suggestie</i>)
Scannen	Een beeld, tekst (of streepjescode) optisch lezen
Scanner	Elektronisch apparaat waarmee op papier gedrukte tekst of afbeeldingen worden omgezet in digitale informatie die kan worden opgeslagen en bewerkt in de computer
Schaduw (de)	Schaduw ontstaat door belichting en geeft volume aan het voorwerp - Eigen schaduw: het donkere gedeelte van een lichaam of vlak dat slechts zwak of helemaal niet verlicht wordt - Slagschaduw: de schaduw die op de ondergrond of achtergrond geworpen wordt van een voorwerp dat door licht beschenen wordt
Schakering (de)	Verscheidenheid van een bepaalde kleur
Schets (de)	Eerste, voorlopige en nog niet uitgewerkte versie van een werk
Schetsen	Tekenen met een zeer vlotte lijn zonder <i>°details</i> of <i>°schaduw</i>
Script (film)	Een 'blauwdruk' van een film. Het beschrijft alles wat er te 'zien' en te 'horen' is in de film tot in het kleinste detail. Ook scenario genoemd
Secundaire kleuren	Kleuren die ontstaan zijn door menging van twee en slechts twee primaire kleuren
Sfeerlicht	Licht geeft altijd een bepaald effect, roept een bepaalde sfeer op. Het licht en de schaduwen kunnen hard en direct zijn of zacht Er kunnen zware, brede schaduwen zijn ...

Silhouet (het)	Wanneer de werkelijke vorm afgebeeld wordt als één donker vlak (zoals de schaduwvorm van het voorwerp)
Sjabloon (het)	Uitgesneden vorm die ons toelaat een motief veelvuldig te herhalen
Skelet (het)	Constructie (meestal in hout) waarrond een beeldhouwwerk opgebouwd wordt
Spatel (de)	Strijkmes Lepel e.d. met plat, bot uiteinde om mee te smeren, schrapen
Spiegeling (de)	Weerkaatsing van een lichtbron op een oppervlak, bv. de zon op het wateroppervlak
Standpunt (het)	- De visie die de kunstenaar op het onderwerp van zijn voorstelling had - De werkelijke plaats van waaruit de kunstenaar naar zijn onderwerp heeft gekeken Het standpunt van de maker van een tekening, schilderij of ander werk bepaalt wat de kijker zal zien
Stapelning (de)	Wanneer mensen, dieren en voorwerpen in de ruimte boven elkaar afgebeeld worden
Statisch	- Zonder beweging, rustig, in evenwicht - In tegenstelling tot ° <i>dynamisch</i>
Stereotiep	Zonder veel fantasie of originaliteit
Stileren	Vereenvoudigen, vervormen (uitbeelden in vereenvoudigde of zuivere vorm)
Stilering	Door vereenvoudiging en door weglating van details komen tot de belangrijkste kenmerken van de vorm
Stilleven (het)	- Een opstelling van (levenloze) dingen die geschilderd worden - Een schilderij van een dergelijke opstelling
Strijklicht (het)	Vorm van belichting waarbij de lichtbaan onder een zeer schuine hoek op een oppervlak valt
Structuur (de)	De opbouw van iets. De opbouw van een schilderij kan je zien maar de opbouw of structuur van een gebouw niet altijd. De structuur van iets zit vaak aan de binnenkant en is dus verstopt voor het oog Verwar niet met ° <i>textuur!</i>
Subtractieve (kleurvorming) (de)	Het onttrekken, aftrekken van kleuren door ze voor of over elkaar te plaatsen Bij het schilderen hebben we altijd te maken met subtractieve kleurmenging doordat we kleur onttrekken aan het oppervlak als we er een kleur op aanbrengen

Suggestie (de)	Techniek om bij de kijker de schijn van werkelijkheid op te roepen. Wat afgebeeld is, lijkt dus echt
Suggestief	Suggestie inhoudend, een bepaalde soort van beelden oproepend
Symbolisch kleurgebruik (het)	Een kleur die symbool staat voor een bepaald begrip De kleuren krijgen een diepere betekenis
Symmetrie (de)	- Evenwichtige en harmonische verhouding - Een zodanige opstelling dat die door een denkbeeldige lijn in twee helften verdeeld kan worden die elkaars spiegelbeeld zijn - Tegenovergestelde van asymmetrie
Tentoonstelling (de)	(Ook expositie): opstelling van (kunst)voorwerpen, toegankelijk voor publiek
Tertiaire kleuren	Kleuren die samengesteld zijn uit drie primaire kleuren, twee secundaire kleuren of één secundaire kleur met de daarin niet voorkomende primaire kleur
Textuur (de)	Het uitzicht van voorwerpen en van beelden. Een beeld kan ruw of glad gepolijst zijn, het kan grof en bobbelig of geboetseerd zijn. De textuur van een beeld geeft het beeld zeggingskracht mee, ze roept een bepaalde sfeer op
Thema (het)	- Onderwerp of idee waaraan in een werk vorm wordt gegeven - Zie ° <i>motief</i>
Tint (de)	Klein kleurverschil, nuance Kleurtinten hebben alles te maken met een kleurtoon, bv. een geelachtig groen
Toon (de)	De eigenlijke naam van de kleur bv. blauw, groen, cyaan magenta
Transparant	Doorschijnend, zodat men een daarachter geplaatst voorwerp of aangebrachte kleur kan zien
Tweedimensionaal	- Met twee dimensies, hoogte en breedte - Vlak, plat
Typografie	Vormgeving van gedrukte of nog te drukken teksten
Vervreemdend kleurgebruik (het)	Kleurgebruik dat onlogisch of niet voor de hand liggend is
Vlakverdeling (de)	Techniek van het plaatsen van vormen in een gegeven vlak
Vluchtlijn (de)	Zie ° <i>perspectief</i>
Vluchtpunt (het)	Zie ° <i>perspectief</i>

Vogelvluchtperspectief (het)	Vanuit de hoogte neerkijkend naar de dingen
Voorgrond (de)	Gedeelte van een ruimte dat perspectivisch het dichtst bij de kijker ligt In tweedimensionale beelden (tekeningen, schilderijen) is de voorgrond een ruimtelijke suggestie en maakt hij deel uit van het platte vlak
Vorm (de)	- De uiterlijke eigenschappen van een beeld (tegenover de inhoud) - De wijze waarop de inhoud getoond wordt - Een figuur als onderdeel van een werk, bv. een tekening opgebouwd uit geometrische vormen
Vormcontrasten (meervoud)	Tegenstellingen van vormen (Regelmatig en onregelmatig, °organisch en geometrisch, hoekig en rond, °symmetrisch en asymmetrisch zijn voorbeelden van vormcontrasten)
Waarnemen	Zien, kijken; het onderwerp zéér goed en in detail opnemen door er aandachtig naar te kijken
Waarneming (de)	Wat men bij het waarnemen van een onderwerp ziet
Warm-koudcontrast (het)	Tegenstelling die gevormd wordt door een warme kleur tegenover een koude kleur te plaatsen
Waskrijt (het)	(Ook oliepastel) krijt waarvan de kleurende bestanddelen door was zijn samengebonden
Wassen (het)	Techniek waarbij men een aangebrachte kleur met water in een lichtere tint doet overgaan
Waterverf (de)	In water oplosbare verf bestaande uit pigment en een eenvoudig bindmiddel
Zelfportret (het)	Een tekening die of een schilderij dat een kunstenaar van zichzelf maakt
Zoekertje	Een uitgespaard kader in een stuk stevig wit papier om een boeiend gedeelte van bv. een foto, de werkelijkheid te tekenen

☞ Leerplannen van het VVKSO zijn het werk van leerplancommissies, waarin begeleiders, leraren en eventueel externe deskundigen samenwerken.

Op het voorliggende leerplan kunt u als leraar ook reageren en uw opmerkingen, zowel positief als negatief, aan de leerplancommissie meedelen via e-mail (leerplannen.vvkso@vsko.be).

Vergeet niet te vermelden over welk leerplan u schrijft: vak, studierichting, graad, nummer. Langs dezelfde weg kunt u zich ook aanmelden om lid te worden van een leerplancommissie.

In beide gevallen zal de coördinatrice leerplannen zo snel mogelijk op uw schrijven reageren.